

Školní šikana a bezbrannost žáka - oběti

Veronika Hrančíková, DiS.

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE (PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Veronika HRANČÍKOVÁ, DiS.
Osobní číslo: H108091
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika

Téma práce: Školní šikana a bezbrannost žáka - oběť

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkumu v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto společenskovědního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce. S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena na:

- vymezení základních pojmů: školní šikana, bezbrannost, žák - oběť,
- sociální faktory ovlivňující bezbrannost žáka,
- zhodnocení primární a sekundární prevence školní šikany na základních školách.

Součástí práce bude šetření zaměřené na zjišťování výskytu školní šikany a účasti žáků na ní.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Bourceť, S., Gravillonová, I. Šikana ve škole, na ulici, doma. Praha: Albatros, 2006

Červený, K., Kubešová, D. Šikánování jako projev nežádoucí agresivity. Praha:

Československá psychologie, 1996

Erb, H. Násilí ve škole a jak mu čelit. Praha: Amulet, 2000

Fontana, D. Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál, 1997

Kolář, M. Skrytý svět šikánování ve školách. Praha: Portál, 2000

Vedoucí bakalářské práce: **prof. JUDr. Dalibor Jilek, CSc.**
Katedra práva a právní vědy

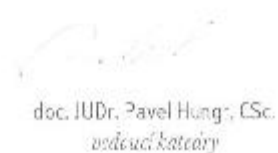
Datum zadání bakalářské práce: **16. března 2012**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2013**

V Brně dne 16. března 2012

prof. PhDr. Pavel Múhlpachtr, Ph.D.
vedoucí katedry

L.S.

doc. JUDr. Pavel Hung, CSc.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

VERONIKA HRANČÍKOVÁ

Jméno, příjmení studenta

V Brně 9.4.2013

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávacího zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce je věnována problematice školní šikany a jejím obětem. Teoretická část práce je rozdělena do tří hlavních částí. První část vymezuje pojem školní šikany, druhá část je věnována jejím účastníkům. Dále zde uvádím některé důsledky, které mohou nastat jak u oběti, tak u agresora. Ve třetí části se zabývám problematikou prevence šikany.

Cílem praktické části bakalářské práce je zjistit, jak se šikana projevovala u vybraných obětí, jakou formu zažily a jaké následky z tohoto patologického jevu mají do dnes. Výzkum byl proveden kvalitativní metodou za pomoci rozhovorů, kterých se zúčastnily 4 oběti šikany.

Klíčová slova: školní šikana, oběť, agresor, prevence

ABSTRACT

This bachelor thesis is devoted to the issue of school bullying and its victims. The theoretical part is divided into three main parts. The first section defines the concept of school bullying, the second part is devoted to its participants. I mention also some further consequences that may occur as the victim and the aggressor. The third part deals with the issue of bullying prevention.

The main aim of the practical part of this bachelor thesis is to find out how bullying manifested in cases of selected victims, which kind of bullying they went through and which after-effects of this pathological phenomenon they still have. The research was conducted using qualitative method of interviews, which were attended by four victims of bullying.

Keywords: school bullying, victim, aggressor, prevention

Děkuji prof. JUDr. Daliboru Jílkovi, CSc. za odborné vedení, literaturu a poskytnuté rady, které mi pomohly při zpracování bakalářské práce.

„ Vše, co potrebuje tyranie, aby získala pevnou pôdu pod nohama, je, když lidé dobré vôle zůstanou zticha.“

Thomas Jefferson

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Školní šikana a bezbrannost žáka – oběti zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	8
I TEORETICKÁ ČÁST	9
1 ŠKOLNÍ ŠIKANA	10
1.1 VYMEZENÍ POJMU ŠKOLNÍ ŠIKANA	10
1.2 ŠIKANA VE ŠKOLE.....	13
1.3 ŠKOLNÍ ŠIKANA Z PRÁVNÍHO HLEDISKA.....	14
1.4 TROJROZMĚRNÝ POHLED ŠIKANOVÁNÍ	16
1.4.1 Šikanování jako patologické chování.....	16
1.4.2 Šikanování jako závislost.....	19
1.4.3 Šikanování jako porucha vztahů ve skupině.....	19
2 ÚČASTNÍCI ŠIKANY.....	22
2.1 CHARAKTERISTIKA OBĚTI.....	22
2.2 INICIÁTOŘI ŠIKANOVÁNÍ.....	24
2.3 DŮSLEDKY ŠKOLNÍ ŠIKANY.....	26
2.3.1 Důsledky pro oběti.....	27
2.3.2 Důsledky pro agresory.....	28
3 PREVENCE ŠIKANY.....	29
3.1 DIAGNOSTIKA.....	29
3.2 VYŠETŘOVÁNÍ ŠIKANY.....	30
3.3 DRUHY PREVENCE ŠIKANY.....	31
3.3.1 Minimální preventivní program MŠMT	32
3.3.2 Prostředky vedoucí k odhalení a diagnostikování šikany.....	34
II PRAKTICKÁ ČÁST.....	36
4 VÝZKUM A JEHO CÍL.....	37
4.1 ROZHOVOR	37
4.2 POPIS JEDNOTLIVÝCH ROZHOVORŮ	38
4.3 ZÁVĚREČNÉ ZHODNOCENÍ ROZHOVORŮ.....	49
ZÁVĚR.....	50
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	52
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	54

ÚVOD

Bakalářská práce nese název „Školní šikana a bezbrannost žáka – oběti“. Toto téma jsem si vybrala zejména z toho důvodu, že se jedná o stále aktuální problém ve společnosti, se kterým se můžeme setkat na každém typu škol, a který také díky moderním technologiím stále více graduje. Šikanování mezi žáky není novým problémem, někteří autoři uvádí, že školní šikana vznikla se vznikem školy. Tento patologický jev je nebezpečný zejména tím, že je všudypřítomný a může nás doprovázet celý život. Dětská agresivita se stala celosvětovým problémem, co možná zapříčinilo také to, že se o tomto jevu začalo více hovořit. Téma šikany již není tak tabuizované, jak tomu bylo dříve. O různých případech se lidé dozvídají ze všech druhů médií. Psychologové společně s pedagogy vyvíjí stále nové programy prevence, které mají pomoci předejít šikaně a pomoci jejím obětem.

Práce je rozdělená na dvě hlavní části a to na část teoretickou a praktickou. Teoretická část je zaměřena na vymezení pojmu šikana, kde uvádím některé definice autorů, kteří se šikanou zabývají. Je důležité vědět, co se za tento patologický jev již považuje a co může jen vzdáleně jako šikana působit. Zmiňuji se zde také o vztahu šikany a práva, a to hlavně o otázce odpovědnosti, kterou mají pracovníci školy, rodiče a pachatelé šikany. Dále uvádím charakteristiky účastníků šikany a jejich důsledky, ke kterým dochází jak na straně oběti, tak na straně agresora. V poslední kapitole teoretické části se věnuji problematice prevence, která začíná správnou diagnostikou daného problému. Uvádím zde druhy prevence a preventivní program MŠMT, který je základním nástrojem prevence v resortu školství, mládeže a tělovýchovy.

Praktická část je pak věnována již jen samotným obětem školní šikany. Cílem bylo provést rozhovory s oběťmi tak, abych získala pohled na celkovou problematiku šikany a postavení oběti v ní. Zkoumala jsem formy šikany a důsledky, které s sebou tento jev přinášel a také to jak se šikana projevovala dříve a jako formu volí agresori dnes.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Školní šikana

1.1 Vymezení pojmu školní šikana

Šikanu obecně můžeme chápat jako patologický jev s cílem někomu ublížit a to za použití agrese a násilí nebo formou zesměšnění před ostatními. Tento pojem se u nás vyskytuje od roku 1989, kdy jej po prvé použil pražský psychiatr Petr Příhoda. Samotné slovo šikana však pochází z francouzského slova „chicane“ což znamená: „zlomyslné obtěžování, sužování, pronásledování.“¹ „Šikana je nyní široce uznávaná, jako vážný problém, který ovlivňuje mnoho dětí ve školách. Může mít mnoho podob, včetně přímého verbálního a fyzického obtěžování a nepřímé formy, jako je záměrné vyloučení a zaměřování jednotlivců za použití počítačových technologií. Kontinuální a těžká šikana může způsobit, jak krátkodobé, tak i dlouhodobé škody, pro oběti je často obtížné navazovat důvěrné vztahy s dalšími jedinci a u agresorů je obtížné, aby předcházeli delikventnímu způsobu života a nestali se tak pachateli domácího násilí.“² Většina autorů vychází z definice D. Olweuse, který působí jako psycholog a zabývá se problematikou šikany. Jeho definice zní: „Šikana je, když někdo opakovaně a účelně říká nebo dělá zlé nebo ubližující věci druhé osobě, která se těžce brání.“³

Podrobnou definici školní šikany můžeme nalézt v Metodickém pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže č.j. 14 514/2000-51, který je platný od 1.1. 2001. Tento metodický pokyn je zaměřen na širokou škálu sociálně patologických jevů.

„Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrášovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované

¹ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995. s. 25.

² RIGBY, K. *Bullyin in schools and what to do about it*. ACER Press, 2007. Dostupné na: http://books.google.cz/books?id=KEUeLn09668C&pg=PA11&hl=cs&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false

³ OLWEUS, D. *Bullying at school: what we know and what we can do*. Cambridge, USA: Blackwell, c1993.

užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věci druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování.

Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví.“⁴ Tato definice šikany je velice výstižná a obecně popisuje a zahrnuje téměř všechny formy tohoto nebezpečného chování, které poškozují nejen přímé účastníky, ale může narušit výchovné a vzdělávací plány a záměry celého kolektivu a případně i celé školy. Rovněž hrozí poškozením vývoje jedince z důvodů ztráty důvěry ke společenskému zajištění bezpečnosti. Nové velice nebezpečné formy šikanování nabízí moderní komunikační a záznamové technologie, které umí obsluhovat a vlastní téměř každý žák.

Nejde však jen o vymezení pojmu školní šikany, tento metodický pokyn je i závazný vůči škole, jako instituci a učitelskému sboru, který má tomuto patologickému chování předcházet nebo se snažit o jeho postupnou eliminaci a úplné odstranění. „*Šikanování se ve své zárodečné formě vyskytuje prakticky na všech školách. Pocit bezpečí každého jedince a jeho začlenění do třídního kolektivu je základní podmínkou vytváření produktivního prostředí a dobrého sociálního klimatu třídy a školy. Všechny školy a školská zařízení mají povinnost předcházet všem náznakům násilí a šikanování. Šikanování v jakékoli formě a podobě nesmí být pracovníky školy akceptováno. Samotní pedagogičtí pracovníci nesmí svým jednáním s některými žáky a chováním vůči nim podněcovat zhoršování vztahů směřujícím k šikanování těchto žáků jejich spolužáky.“⁵*

⁴ Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy, č.j.: 14 514/2000-51.

⁵ Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy, č.j.: 24246/2008-6.

Z definice metodického pokynu vychází mnozí autoři, ne všichni se ale stoprocentně shodnou na všech prvcích. Jako příklad rozdílného názoru, toho že šikana nemusí být za všech okolností jen dlouhodobou záležitostí, aby bylo její působení nebezpečné, můžeme uvést citaci P. Říčana, který ve své knize konstatuje, že: „*Šikana je ubližování někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit. Jedná se o opakované jednání, ve velmi závažných případech označujeme jako šikanu i jednání jednorázové, s hrozbou opakování. Šikanou nazýváme ubližování mezi těmi, kteří jsou ve stejném postavení ve škole, tedy mezi žáky nebo studenty.*“⁶ Tento autor, ale také dodává, že se za šikanu nedají označit obvyklé šarvátky mezi žáky, občasné rvačky nebo hádky, které sice jednorázové jsou, ale dochází k nim u přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů. Proto nemají v konečném důsledku takový dopad a následky a nemohou tak být za šikanu prohlášeny.

„*Anglický kriminolog Farrington definoval šikanu jako psychický nebo fyzický opakovaný útlak slabší osoby osobou silnější. Toto tvrzení vypovídá o šikaně mezi jednotlivci, ale musíme mít na zřeteli, že šikana je často prováděna skupinami.*“⁷

Podle Koláře *chápeme školní šikanování jako úmyslné, většinou opakované týrání jednoho nebo více žáků, kteří zotročují spolužáka či spolužáky a používají k tomu agresi.*“⁸ Tato agrese má asymetrický charakter tzn., že agresor má značnou převahu nad obětí. V této definici autor použil nepřesný výraz „týrání“⁹, který není v případě šikany zcela přesný. V případě šikany sice dochází k agresivním útokům, nicméně ani tyto fyzické projevy nemůžeme za týrání označit.

⁶ ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. 1. vyd. Praha: Grada, 20010. s. 155.

⁷ RIGBY, K. *Bullying in schools and what to do about it*. ACER Press 2007. Dostupné na http://books.google.cz/books?id=KEUeLn09668C&pg=PA11&hl=cs&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false

⁸ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 256.

⁹ <http://plato.stanford.edu/entries/torture/#DefTor> Týrání zahrnuje praktiky jako je například: pálení rozpáleným železem, upalování na hranici, elektrošoky, postupné odřezávání jednotlivých částí těla, vpichování jehel pod nehty, odepření přístupu k jídlu a vodě nebo zakazování spánku po několik dní nebo týdnů. Všechny tyto praktiky předpokládají, že má trýznitel absolutní kontrolu nad tělem své oběti, která je např. svázaná k židli.

1.2 Šikana ve škole

Šikanování je problémem každé školy, i když se někteří pedagogové snaží tento fakt vyvrátit. Jde o nezávažnější negativní jev a i přes to zůstává mnohdy skryt před veřejností. Je tomu tak z několika důvodů. Tím prvním je fakt, že se šikanování mnohdy těžce dokazuje, protože se oběti stydí přiznat k tomu, že se právě jim děje něco takového. I když mají každý den strach přijít do školy, vrací se s poničenými věcmi, doma maskují modřiny a hledají výmluvy, na otázky, kde utratily všechny peníze. Jejich strach z agresorů je natolik velký, že se bojí říct pravdu a raději dál zůstávají v nadvládě svých trýznitelů. V tomto případě vede oběť k mlčenlivosti i strach ze ztráty sebeúcty, některé formy útoku agresorů jsou totiž pro jejich oběti velmi ponižující a zejména mladší žáci se za ně stydí. K šikaně se nepřiznávají ani agresoři, hledají všemožné skuliny, aby se z případného obvinění dostali. Do toho se ale zaplétají další žáci, kteří jsou buď na straně agresorů, nebo se dostávají do řad obětí, protože jsou donuceni falešně svědčit ve prospěch agresora. V tomto případě nemusíme zůstat jen u žáků, někteří rodiče se totiž nedokážou smířit s faktem, že jejich dítě šikanuje slabší. Dochází k tomu, že s pedagogem odmítají spolupracovat, protože obhajují své dítě a v žádném případě nepřípouští, že pravda není na jejich straně.

Dalším faktem je, že školy tento jev tabuizují a nechtějí, aby se o něm hovořilo. Nasvědčuje tomu i skutečnost, že 1. Celostátní konference nesoucí název „Školní šikanování“ se konala teprve v roce 2004 na Pedagogické fakultě v Olomouci. Nemůžeme však konstatovat, že by se tato problematika do té doby neřešila vůbec, protože celostátní výzkum týkající se výskytu šikanování na základních školách proběhl již v druhé polovině roku 2001, kdy se ukázalo, že je v ČR šikanováno přibližně 41% žáků.

Dětská agrese se objevuje dokonce již v předškolním věku. Fyzické napadání je mezi těmito malými dětmi spíše výjimečné, ale i tak některé agresivní projevy mají znaky šikany. Dalšími místy, kde by většina lidí šikanu patrně nehledalo, a přes to se zde objevuje, jsou křesťanské školy, speciální školy pro tělesně postižené a univerzity.

Odborná literatura a provedené výzkumy konstatují, že se šikana nejvíce objevuje na druhém stupni základních škol, v prvních ročnících středních škol, odborných učilištích a na zvláštních školách. Na základních školách dochází k nejvyššímu počtu agresorů v 8. a 9. ročnících, tito žáci už nad sebou nemají nikoho staršího, a proto se vžívají do rolí vedoucích.

1.3 Školní šikana z právního hlediska

Jak jsem již zmínila v předchozích podkapitolách, šikana je sociálně patologický jev. Vzhledem ke složitosti tohoto problému není možné, aby byl právně obsažen jako celek. Objevují se v něm odlišné znaky a důsledky, které zasahují do různých právních odvětví. Jde například o ponižování cti, lidské důstojnosti, ublížení na zdraví či na majetku. Dalším problémem, ve vztahu školní šikany a práva dochází zejména za skutečnosti, že se jedná o mladistvé. V případě šikany na základních školách nejsou ve většině případů agresori v dostačujícím věku, aby mohli být občanskoprávně nebo trestněprávně odpovědní. V tomto případě lze proti agresorovi uplatnit výchovné opatření, které není vždy dostačující a agresor může ve své činnosti pokračovat. Oběť se tak nachází v pomyslném kruhu, ze kterého nemůže samostatně vystoupit.

Odpovědnost školních pracovníků:

Odpovědnost za žáky, kteří se nacházejí v prostorách školy v době výuky, ale i přestávek, nese jak ředitel školy, jeho zástupce, tak i celý pedagogický sbor. Stejně pravidlo platí i pro školní exkurze, výlety nebo jinou zájmovou činnost, která je organizována školou. Pokud je šikana páchána v tomto období, odpovědnost nese příslušný pedagog. Tato odpovědnost je stanovena v § 27 nařízení vlády č. 108/1994 Sb., kterým se provádí zákoník práce a některé další zákony. Povinnost ředitele je stanovena v § 3 zák. č. 564/1990 o státní správě a samosprávě ve školství. Mezi jeho hlavní úlohy v tomto procesu patří např. seznámit je s problematikou šikany a se samotným systémem školy pro oznamování a vyšetřování šikany, vedení evidence všech případů agresivního chování a šikanování, stanovení sankcí ve školním řádu a v neposlední řadě spolupráce s žáky a jejich rodiči.

Jak je uvedeno v preambuli metodického pokynu ministra školství „Školy a školská zařízení mají mimořádnou odpovědnost za to, aby předcházely vzniku tohoto problému a aby se s ním odpovědně vyrovnávaly již při jeho vzniku. Všechny školy a školská zařízení mají proto povinnost předcházet všem náznakům agresivity a všem způsobům šikánování mezi žáky a svěřenci. Šikánování nesmí být pracovníky školy v jakékoli formě akceptováno.“¹⁰

Otázku odpovědnosti pedagogických pracovníků můžeme dále nalézt i v občanském zákoníku, který uvádí, že: „Škola nebo školské zařízení odpovídá i za škodu způsobenou žákům v době vykonávání přechodného dohledu, tj. při vyučování a v přímé souvislosti s ním. Z tohoto důvodu pedagog musí šikánování mezi žáky neprodleně řešit a každé jeho oběti poskytnout okamžitou pomoc.“¹¹

Škola a všichni její zaměstnanci mají povinnost oznámit Policii ČR a orgánu sociálně-právní ochrany dětí skutečnosti, které ohrožují žáka, a spáchá-li žák trestný čin či opakovaně spáchal přestupek. Dále je tato instituce povinna spolupracovat se specializovanými institucemi, kterými jsou např. obhájci, lékaři nebo soudci.

Odpovědnost rodičů:

Za pachatele šikany stanovuje trestní zákon odpovědnost i jejich rodičům. V tomto případě se pak jedná o trestný čin ohrožování mravní výchovy mládeže. Takového trestného činu se dopustí ten: „kdo vydá, byť i z nedbalosti, osobu mladší než osmnáct let nebezpečí zpustnutí tím, že ji svádí k zahálčivému nebo nemravnému životu, takovýto způsob života ji umožní nebo závažným způsobem poruší svou povinnost pečovat o osobu mladší než osmnáct let.“¹²

Trestní odpovědnost pachatelů šikany:

Pachatel může být postižen jen za předpokladu, že splnil podmínku dosažení určitého věku. Trestní odpovědnost nastává u osob, které dovršili 18. let.

¹⁰ Metodický pokyn MŠMT ČR k prevenci a řešení šikánování č.j.: 28 275/2000-22.

¹¹ Občanský zákoník, § 422.

¹² Trestní zákoník, §217.

K trestní odpovědnosti nedochází u jediné výjimky a to u osob, které trpí duševní poruchou. V případě, že kvůli takovéto poruše pachatel není schopen rozpoznat nebezpečnost svého konání nebo ho jinak ovládnout, nemůže být za svůj čin ani trestně odpovědný. Neplatí to ale v případě, že se do takového stavu dostal pachatel sám za požití alkoholu popřípadě jiných návykových látek.

Odpovědnost mladistvých:

Podle § 11 TZ, je trestně odpovědný ten, kdo dovršil v době spáchání trestného činu patnáctý rok svého věku. Kromě tohoto věku je nutné zmínit i věk mentální, který vyjadřuje celkovou vyspělost jedince (jeho biologickou, psychickou a sociální úroveň). To totiž podmiňuje rozpoznávací a určovací schopnosti pachatele. Jedinec musí nabýt takové míry zralosti, aby byl schopen rozpoznat nebezpečnost svého konání. U mladistvých je také dána trestní odpovědnost podle trestního zákona, avšak s některými omezeními. Nejpodstatnějším z nich je omezený výčet trestních opatření a snížení sazeb některých trestních opatření na polovinu oproti trestům ukládaným dospělým pachatelům. V případě nezletilých, tedy mladších patnácti let, se o klasickou trestní odpovědnost nejedná. Lze však zakročit i proti nim. V takových případech však nedochází k ukládání sankcí ve smyslu trestního či přestupkového práva. Jedná se zejména o stanovení dohledu nad chováním nezletilého nebo jeho umístění do ústavu.

1.4 Trojrozměrný pohled šikanování

1.4.1 Šikanování jako patologické chování

V tomto případě dochází k nejnápadnějším projevům, které mají široké rozpětí. Začíná jako běžné porušování školních nařízení a pravidel a v konečném důsledku vede i k závažnějším deliktům, které naplňují skutkovou podstatu trestných činů. Proto, abychom získaly obecnější přehled na alarmující signály šikany, je nezbytné zmínění tzv. trojdimenzionální mapy, podle které se dělí projevy šikany na:

1. Přímé a nepřímé,
2. Fyzické a verbální,
3. Aktivní a pasivní.

Pokud dojde ke vzájemné kombinaci těchto tří dimenzí, vznikne osm druhů šikánování. Některé z těchto druhů šikany jsou uvedeny také v první podkapitole.

Druh šikánování	Projevy
Fyzické přímé – aktivní	Dochází k fyzickým útokům.
Fyzické nepřímé - aktivní	Nejčastějším projevem je ničení věcí.
Fyzické přímé - pasivní	Fyzické bránění v dosahování cílů oběti.
Fyzické nepřímé – pasivní	Odmítnutí splnění požadavků.
Verbální přímé - aktivní	Oběť je napadána slovně, dochází k zesměšňování.
Verbální přímé – pasivní	Záměrné ignorování oběti.
Verbální nepřímé - aktivní	Agresor používá „umělecké“ výtvary ke kompromitování oběti.
Verbální nepřímé – pasivní	Oběť je křivě obviněna, ale spolužáci se jí nezastanou.

Tabulka č. 1

Fyzická agrese a používání zbraní

Do tohoto typu agrese můžeme zahrnout lepení žvýkaček nebo jiných lepivých předmětů do vlasů oběti, polévání vodou nebo sypání různých předmětů za oděv. Dalšími projevy, které mají již brutálnější charakter, je například fackování, škrce-

ní, stříhání nebo opalování vlasů a hromadné kopání. Mezi oblíbené „zbraně“ agresorů patří špendlíky, pásky, kružítko a v některých případech i nože.

Slovní agrese a zastrašování zbraněmi

U této formy agrese dochází především k psychickému nátlaku. Oběť je přede všemi kompromitována vulgárními přezdívkami, je zesměšňována kvůli svému vzhledu nebo národnosti, agresori uráží jejich rodiče. Často agresor vyhrožuje násilím nebo mučením a to buď přímo, nebo nepřímou formou anonymních telefonátů. Tento druh agrese je často popisován u kyberšikany¹³, kdy je oběť vystavena tomuto nátlaku i na sociálních sítích, jako je facebook, twitter apod. Agresor posílá oběti výhrušné zprávy, popřípadě umísťuje nevhodný materiál na profil oběti. Pokud jde o skupiny agresorů, často se na těchto stránkách veřejně domlouvají, kdy svou oběť napadnou, i když se zmiňované napadení nekoná. Oběť však ví, že se něco chystá a je v duševním neklidu, z čehož mají agresori zábavu.

Krádeže, ničení a manipulace s věcmi

Agresori systematicky okrádají oběti o kapesné popřípadě jim berou i další věci. Ničí jim osobní věci, o kterých vědí, že k nim má oběť nějaký vztah. Záměrně jim schovávají nebo ničí školní pomůcky, oděvy i jídlo.

Zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary

Oběť je záměrně přehlížena buď skupinou agresorů, nebo celou třídou, pokud mají agresori na ostatní spolužáky velký vliv. Nikdo neodpovídá na pozdrav, dělají jako by dotyčný vůbec neexistoval, ve školních jídelnách si automaticky odsednou na jiná místa.

¹³ Dostupné na http://violencepreventionworks.org/public/cyber_bullying.page . Kyberšikana je šikanování přes e-mail, v chatovacích webových stránkách nebo v podobě zasílání digitálních zpráv nebo obrázků přes mobilní telefon. Kyberšikana zahrnuje jako tradiční šikana nevyváženou sílu mezi jedinci, agrese a negativní jednání, které je často opakováno. Kyberšikana má některé specifické znaky, kterými se liší od šikany tradiční. Mezi tyto znaky řadíme anonymitu, dostupnost, strach z následného trestu, svědky, bezbrannost.

Násilné a manipulativní příkazy

Oběť musí vykonat přesně to, co jí nakáže agresor. Ve většině případů se jedná o ponižující úkoly, jako je čištění nebo líbání bot agresora, klečení a prosení o milost, zpívání nebo tančení před třídou. Dále pak agresor vyžaduje výkupné za sebrané předměty, psaní úkolů, kupování cigaret nebo alkoholu apod.

1.4.2 Šikanování jako závislost

V tomto případě není možné všimnout si nějakého závažnějšího projevu pouze vnějším pohledem. Jde o vzájemnou vazbu, ke které dochází mezi agresorem a obětí. „*Terén tohoto nesvobodného, nesymetrického vztahu je určen převažující lidskou strategií: skryt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého. Tento princip je založen na rozdělení žáků na silnější a slabší. Tedy na jedny, kteří reagují silně a svůj strach skryjí tím, že ho vyvolají v těch druhých a na ty slabé, kteří jsou strachem tak ochromeni, že ukážou všechny své slabosti.*“¹⁴ V konečném důsledku můžeme u některých případů hovořit i o tzv. „stockholmském syndromu“¹⁵. Zejména tam, kde oběť a její city k agresorovi přerostou v nápadnější náklonnost či samotnou lásku. Oběť je na svém trýzniteli závislá a má neustálou tendenci jeho činy omlouvat. Dostane-li se šikana do pokročilejšího stádia, agresor se stane na svém chování závislý, ubližování oběti bere jako zábavu nebo dokonce koníček a tím se jeho závislost stále více prohlubuje.

1.4.3 Šikanování jako porucha vztahů ve skupině

Vzhledem k tomu, že k šikanování nedochází nikdy beze svědků u posledního pohledu, hovoříme o onemocnění celé skupiny. Toto „onemocnění skupiny“ má pět stádií, začíná ve svém zárodku, postupuje k přitvrzování manipulace, která vede ke klíčovému momentu a ten vytvoří jádro.

¹⁴ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. s. 29-36.

¹⁵ Dostupné na: <http://crime.about.com/od/victims/a/stockholmsyn.htm>. Stockholmský syndrom vyjadřuje stav, kdy jsou muži a ženy v situaci, kdy nemají žádnou kontrolu nad svým osudem, cítí intenzivní strach z fyzického ublížení a věří, že veškerá kontrola je v rukou jejich trýznitele. Snaha o přežití může způsobit až vytvoření psychického stavu, kdy oběť začne sympatizovat a podporovat činnost svého trýznitele.

Později již přijímá většina normy skupiny a agresor přechází na dokonalou šikanu.

1. **Stádium - zrod ostrakismu** – podmínky vedoucí ke vzniku šikany se mohou vyskytnout v jakékoli skupině, zprvopočátku mají spíše nenápadný charakter. *„U ostrakismu jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře – je neoblíbený a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod.“*¹⁶
2. **Stádium - fyzická agrese a přitvrzování manipulace** – ostrakizovaní jedinci slouží třídě jako vybíjecí ventil, kde si ostatní relativně snadno uvolní frustrující a nepříjemné pocity ze zátěžových situací, jako jsou neshody s učiteli, špatné známky, špatné klima v rodině, špatná nálada nebo nevydařený den. Záleží především na postavení celé třídy, pokud se s agresorem neztotožní, šikana se dále neprohloubí. V opačné situaci však dochází k zvýšení tlaku na oběť. Pokud se najde v takové skupině někdo, kdo s agresorem nesouhlasí i tak většinou mlčí a oběti se nezastane zejména ze strachu, že se z něj stane také oběť.
3. **Stádium – klíčový moment/vytvoření jádra** – rozhoduje se hlavně o tom, zda se počáteční stádium dostane do stádia pokročilého. Je to poslední fáze, ve které může dojít k utlumení agresorů.
4. **Stádium – většina přijme normy agresorů** – pokud se neprosadí ve třídě pozitivní skupina, podstatná většina žáků se připojí k normám, které vytvořili agresori. Všichni jsou pak povinni se těmi to normami řídit. V některých případech dochází i k tomu, že agresor-

¹⁶ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. s. 36.

ři na svou stranu dokážou strhnout i dříve bezkonfliktní žáky. Ti jim pak ochotně pomáhají při trýznění oběti.

- 5. Stádium – totalita neboli dokonalá šikana** – dojde k rozdělení třídy na dvě hlavní skupiny (silnější a slabší). Agresoři se vžívají do rolí vládců nebo mazáků. Chování agresorů je v tomto případě tak vyostřené, že se mnohdy již nedá hovořit o lidských bytostech, ztrácí pocit viny a se svými oběťmi nemají ani slitování. Jejich útoky jsou velmi brutální. Některé oběti nejsou schopny takový vyvíjený tlak snášet, a proto hledají i ta nejradikálnější řešení¹⁷, jak se z této situace dostat.

¹⁷ Dostupné na: <http://bullyingstatistics.org/content/bullying-and-suicide.html>. Mezi šikanou a sebevraždou je silná spojitost. V posledních letech řada případů šikany související spolu s otázkou sebevraždnosti v USA a dalších zemích upoutala pozornost na spojitost mezi těmito dvěma jevy. I přes to se však mnoho dospělých stále domnívá, že je šikana „jen součástí dětství“. Jedná se avšak o vážný problém, který vede u svých obětí k mnoha negativním následkům, včetně sebevraždy. Sebevražda spáchaná kvůli šikaně může být spojena s různým typem šikany jako je např. fyzická šikana, psychická šikana, kyberšikana nebo šikana se sexuálním podtextem.

2. Účastníci šikany

Za účastníky šikany označujeme agresory, tedy ty, jejichž chování můžeme označit za patologické, a oběti, proti kterým je toto chování směřováno. Tento výčet však není konečný, neboť do této skupiny patří i další osoby, kterými jsou rodiče, spolužáci ve třídě, učitelé, ředitel a další zaměstnanci školy.

2.1 Charakteristika oběti

Na otázku, kdo se může stát obětí šikany, není specifická definice. Obětí se může stát v podstatě kdokoli. Existují však jisté prvky a osobní charakteristiky, které přispívají ke zvýšení rizika výskytu patologických útoků. *„Nejčastějšími oběťmi se stávají jedinci, kteří se odlišují vzhledově, sociálně nebo fyzickým viditelným postižením. Dalšími podněty mohou být neobratní, bázlivi a plaší. Stále častěji jsou mezi ně řazeni žáci s vývojovými poruchami učení, případně se smyslovými vadami a žáci ukáznění, bezproblémoví, dodržující školní řád, kteří nad ostatními většinou nějakým způsobem vynikají.“*¹⁸ Tyto charakteristiky zahrnují odlišnosti od skupinové normy nebo nějaký tělesný nebo psychický „handicap“. Šikanované oběti se mohou odlišovat v nejrůznějších oblastech od způsobu oblékání až po rasovou odlišnost. Uzavřenost, pomalá nebo nízká schopnost synchronizace jedince se svým okolím nebo málomluvnost mohou být dalšími znaky šikanovaných dětí. Děti s tímto chováním nejsou v kolektivu velmi oblíbené, často trpí nízkým sebevědomím, (ať už kvůli vnějšímu vzhledu, nebo nedoceňování své inteligence) které jim neumožňuje přijímat pozitivní signály od ostatních. Vůči ostatním se chovají rezervovaně, což vzbuzuje zájem u agresorů. Nemůžeme však zůstat jen u fyzických a psychických znaků dítěte, jelikož

¹⁸ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 2003. s. 190-198.

svůj podíl na zvýšení rizika stát se obětí šikany nesou i matky. Jde především o úzkostné matky, které svým dětem věnují přehnanou péči a ochranu. Často se o své děti až příliš obávají a svým chováním je v konečném důsledku spíše rozmazlují. *„Zmíněný mechanismus je udržován a posilován tím, že bojácná reakce dítěte vyvolává u rodiče strach. Je tomu proto, že s dítětem velmi soucítí a navíc si oživí vlastní iracionální obavy a vzpomínky z dětství. Svým úzkostným chováním vyvolávají u dětí také úzkost, brzdí rozvoj jejich osobnosti a příliš omezují dětskou spontánnost. Způsobují, že dítě je na nich značně závislé, a proto nesamostatně a obtížně se zařazuje do dětského kolektivu.“*¹⁹ Přehnaná péče těchto matek vede ve školním prostředí k tomu, že se dítě stává terčem posměchů, neslušných přezdívek a v neposlední řadě urážek, které jsou cílené nejen na samotné dítě, nýbrž i na jeho matku, což mnohdy způsobuje takto fixovanému dítěti na matku, ještě větší trauma. Příliš starostlivý přístup rodičů vůči svému dítěti s sebou přináší, v oblasti výskytu šikany, značné problémy. Rodiče by neměli zapomínat na fakt, že nelze vychovat absolutně bezchybného jedince a v tomto směru by se neměli snažit o odstraňování veškerých překážek, které se v životě jejich potomka vyskytnou. Toto chování totiž vede k tomu, že se dítě nenaučí správně reagovat na případné nebezpečí, které mu hrozí.

Typologii obětí specifikuje ve své knize i Vaníčková²⁰, která uvádí tři základní typy obětí:

Slabé oběti, které jsou nejčastěji umístěny na posledním místě ve skupině – tzv. outsideři. Jedná se o lidi, kteří jsou neoblíbeni kvůli nějaké své odlišnosti nebo nějakému handicapu.²¹

Silné oběti, stávají se terčem obtěžování agresora pouze ojediněle, nejčastěji v situacích, když se dostanou do konfliktu se šikanujícím jádrem skupiny. Mohou se stát obětí při pokusu agresora ověřit si svou sílu.

¹⁹ VYMĚTAL, J. *Úzkost a strach u dětí*. Praha: Portál, 2004.

²⁰ VANÍČKOVÁ, E. *Cesta za poznáním šikany: šikanování mezi dětmi*. Praha: Růžová linka, 2002.

²¹ Srovnej. Dostupné na <http://tweenparenting.about.com/od/socialdevelopment/a/Typical-Victim-of-Bullying.htm>. U dětí, které se chovají pokorně a úzkostlivě je více pravděpodobné, že se stanou oběťmi. Někteří vědci se také domnívají, že děti s nedostatkem asertivity se stávají tzv. „dokonalou obětí“ pro agresory. Dalšími prvky, které jsou typické pro oběti šikany jsou např. nízká akceptace dítěte mezi vrstevníky, odlišnost od ostatních (dětí se speciálními potřebami), fyzicky slabší jedinci nebo přehnaně starostliví rodiče.

Deviantní oběti, bývají nekonformní lidé, jejichž odlišnost je pro agresory důvodem ke spuštění šikany.²² Tato typologie je pouze částečná a nezahrnuje tak detailnější popis, který můžeme nalézt například u typologie obětí, kterou uvádí Bendl. Ten ve své knize rozlišuje více podskupin, které mají následné charakteristiky.

„Pasivní oběti – tyto děti jsou spíše uzavřené, opatrné, bojácné. Jsou často fyzicky slabší a těžko si hledají přátele. Mají nedostatek dovedností a sebedůvěry.

Provokující oběti – existuje malá skupina dětí, které schválně provokují negativní reakce druhých. Pošklebují se a posmívají, ale když jim druzí oplatí jejich jednání stejně, rychle si stěžují.

Útočníci – oběti – některé děti jsou v některých situacích oběťmi, ale v jiných útočníky. Děti vystavené šikanování dospělých jsou pak více náchylné k agresivitě vůči mladším a slabším. Zvláštností u tohoto typu oběti je, že tyto děti jsou výrazně neoblíbené v kolektivu.

Účelové oběti – tyto děti na sebe berou roli oběti, aby získaly uznání a popularitu. Hrávají roli „třídního šaška“ nebo se připojují k výtržnickému chování, aby neměly problémy s přijetím do skupiny.

Falešné oběti – některé děti si přehnaně stěžují na ostatní. Jde obvykle o chování zaměřené na získání pozornosti, nicméně se vyplatí prověřit, zda se za tím neskrývají skutečné problémy.²³

2.2 Iniciátoři šikanování

Agresor bývá ve většině případů charakterizován jako silná osobnost, tělesně zdatný jedinec, který je kvalitně fyzicky vybaven a bývá velmi obratný. Jde však o jakýsi ustálený předpoklad, který v samotné realitě není vždy potvrzen. Stejně jako u rozmanitosti typologie obětí i typologie agresorů je

²² VANÍČKOVÁ, E. *Cesta za poznáním šikany: šikanování mezi dětmi*. Praha: Růžová linka, 2002.

²³ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 2003.

pestřejší. Zmíněná síla agresora může být vyvážena nebo dokonce nahrazena jinými přednostmi jedince, jako je například jeho inteligence. Typickou vlastností všech agresorů však zůstává touha po moci, kontrole nad ostatními a dominantním postavení ve skupině.

I když hovoříme o inteligenci, osobnosti agresorů jsou však většinou mravně i duchovně nevyzrálé. Určitou roli sehraává i temperamentová dispozice, do které řadíme zejména impulzivitu, vznětlivost a menší citlivost k následkům jednání. Tyto faktory sami o sobě nedokážou vyvolat v jedinci takový stupeň agresivity, který by chtěl nebo musel ventilovat ve svém okolí. Dalším významným prvkem, který napomáhá k tvorbě agresora, je způsob výchovy v rodině. Rodina dává první impuls, který může k pozdější agresi vést. Jedná se především o nedostatek zájmu matky o dítě, lhostejnost jednoho popřípadě obou rodičů, citovou chladnost, apod. Podle Bendla se agresorem stává obyčejná disharmonická osobnost. „*V mnoha případech pocházejí agresori z rodin, kde se buď otec, nebo matka dopouštějí fyzického nebo citového násilí. Tím, podle mechanismu nápodoby své děti učí, že agrese a násilí jsou vhodné prostředky, aby člověk dosáhl svého. V rodinách agresorů se často vyskytují i agresivní sourozenci. Posilující vliv na agresivní chování agresorů má často negativní zkušenost z rodiny.*“²⁴ Tento výrok potvrzuje fakt, že mezi osobami agresorů můžeme najít jedince s vyšším stupněm sebevědomí, ale i ty, kteří trpí spíše pocity méněcennosti, které jsou vyvolány právě kvůli tělesnému násilí a ponižováním buď druhými dětmi, nebo samotnými rodiči. Na druhé straně můžeme nalézt agresory i v řadách dětí, kteří patří do rodin se stabilním zázemím. Podle Koláře rozlišujeme tři základní typy iniciátorů šikanování:

„**Hrubý, primitivní, impulzivní** – se silnými kázeňskými problémy, má narušený vztah k autoritě. Šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašení ostatních.

V rodině tohoto jedince je patrný častý výskyt agrese a brutality ze strany rodičů, agresor svým chováním jako by násilí vracel nebo ho napodobuje.

²⁴ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 2003.

Slušný, kultivovaný, narcistický, zvýšeně úzkostný – někdy se projevují i sadistické tendence v sexuálním smyslu. Násilí a mučení probíhá ve většině případu velmi rafinovaně, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků. Takovéto chování je připisováno častému uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.

Optimistickým, „srandista“, dobrodružný – oplývá značnou sebedůvěrou, ve většině případů bývá velmi oblíbený a vlivný. Šikanuje druhé pro pobavení sebe i ostatních. Patrná je snaha zdůraznit humorné a zábavné stránky týrání. U tohoto typu nejsou zaznamenána významnější specifika v rodinném prostředí. Pouze v obecnější rovině je přítomna citová subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rodině.²⁵ Jako další klasifikaci, podle Fontany, bychom mohli také uvést příklad pohlaví. V některých případech záleží na tom, jestli je agresorem chlapec nebo dívka. „Z provedených šetření vyplývá, že zatímco chlapci ve směru výběru nekladou na pohlaví až takový důraz, dívky se v šikaně soustředí spíše jen na dívky.“²⁶ Což není z reálného pohledu nikterak překvapivé. Chlapci dále využívají spíše fyzickou zdatnost, výhrůžky nebo vydírání. Dívky mají sklon k psychickému šikanování. Nejčastější jsou pak klasické intriky, vyloučení oběti ze skupiny, omezení jejího přístupu k některým zdrojům a pomluvy. „Důvodem takového chování bývá nejčastěji získání pozornosti a obdivu ze strany ostatních nebo tzv. školní lásky, kdy se jedná o vzájemné přebírání chlapců.“²⁷

2.3 Důsledky školní šikany

V první řadě bychom měli zmínit to, že šikana jako taková, nepostihuje jen jednotlivce, ale zasahuje do celé skupiny. Nejsou proto poškozeny jen oběti, ale také agresoři a další členové třídy, rodina a blízcí příbuzní apod.

²⁵ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001. s. 85-87.

²⁶ FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál, 1997.

²⁷ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 2003. s. 40-44.

„**Poškození fyzického a psychického zdraví obětí** – šikanování způsobuje obětem nezměrné psychické a fyzické utrpení, které lze těžko zprostředkovat tomu, kdo něco podobného nezažil. Poškozuje často

dlouhodobě a někdy i trvale psychické a tělesné zdraví. Při brutálních formách a v pokročilých stádiích ohrožuje i život oběti.

Fixování antisociálních postojů u agresorů – jde o prohlubování deficitu v duchovním a mravním vývoji. Agresor ponechaný svému „nutkavému“ osudu se stává „charakterovým mrzákem“, u něhož se povážlivě upevnily antisociální postoje a celková připravenost pro trestnou činnost.²⁸ Toto tvrzení Michala Koláře má jistě svou váhu, ale nejde o jednoznačné konstatování faktů, neboť tato definice se nemusí automaticky vztahovat na všechny agresory.

„**Ztráta iluzí o společnosti u ostatních členů skupiny** – žáci, kteří se přímo neúčastní šikanování, ale jsou svědky krutého bezpráví, ztrácejí iluze o společnosti, která by každému člověku měla zajistit ochranu proti jakékoliv formě násilí. Jsou konfrontováni faktem, že se s tím nedá nic dělat, že autority nejsou schopny zajistit ochranu a bezpečnost slabým. Mravní i zákonné normy jsou zcela bez zábran porušovány, aniž by to pro agresory znamenalo nějakou komplikaci.“²⁹

2.3.1 Důsledky pro oběti

Důsledky pro oběti jsou bez pochyby nejzávažnější. „*Závažnost poškození závisí na tom, jaké míry destruktivní síly šikanování dosáhlo a zda bylo krátkodobé nebo dlouhodobé. Důležitá je i míra obranyschopnosti oběti*“³⁰

Posttraumatická stresová porucha – je stav dospělého člověka, dospívajícího nebo dítěte, kteří prožili, stali se svědky nebo byli konfrontováni s událostí nebo událostmi, jejichž součástí bylo bezprostřední nebo možné ohrožení na životě, případně těžké zranění nebo ohrožení tělesné integrity“. ³¹ V tomto případě můžeme konstatovat, že důsledky šikany mají pro svou oběť celoživotní charakter.

²⁸ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001.

²⁹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001.

³⁰ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001.

³¹ KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Zlo na každý den. Život s deprivanty*. I. Praha, Makropolus, 2001.

Ohrožení somatického a psychického zdraví – šikana způsobuje oběti silný sociální stres. „*Při dlouhodobějším brutálním šikanování se oběť často zhroutí a propukne u ní panická hrůza ze zabití, skutečný strach o život. Oběť má poruchy spánku a trpí nočními děsy. Nezřídka se objevují psychosomatické potíže, například únava, nevolnost, bolesti hlavy, dusivé astmatické záchvaty apod. Průvodním jevem je těžká porucha sebehodnocení.*“³²

Kumulovaný efekt – oběť šikany začne mít časem pocit, že s ní není něco v pořádku, že je zvláštní. Začne se zabývat sama sebou a dojde k závěru, že chyba je skutečně v ní. Není hodná respektu ostatních. Začne u ní převládat postupně pocit, že si takové zacházení opravdu zaslouží.³³

2.3.2 Důsledky pro agresory

„*Ve školním věku se jedná především o zhoršení prospěchu, členství v pochybných partách, horší využívání vlastních schopností.*“³⁴

Podle Říčana mají agresori větší pravděpodobnost, že se dostanou do střetu se zákonem. „*Agresori, kteří za své jednání nebyli potrestáni, v sobě upevňují antisociální postoje a jsou připraveni pro trestnou činnost. Neměli totiž možnost poznat donucovací sílu společnosti, nikdo jim jasně neukázal, co se nesmí dělat a co jim hrozí v případě porušení norem společnosti. Podaří-li se zastavit agresivitu těchto jedinců ještě v dětství, je pravděpodobné, že se tak sníží riziko jejich kriminalizace v dospělosti.*“³⁵ K tomuto konstatování musíme také přidat ostatní faktory, které mohou agresora ovlivnit, ať už hovoříme o jeho sociálních poměrech, životních cílech apod. Ne všichni jedinci se podle této charakteristiky dají zařadit do stejné skupiny, protože každý je ovlivněný něčím jiným.

³² KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001.

³³ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 2003.

³⁴ LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2005. s. 15-16.

³⁵ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995.

3. Prevence šikany

„Prevence šikany je na místě tam, kde k ní dosud nedochází, respektive tam, kde nebyla zpozorována, tak i tam, kde k ní prokazatelně došlo, kde byla uplatněna opatření k bezprostřední nápravě a kde jde nyní o odstranění hlubších příčin a o to, aby se problémy neopakovaly. Metody prevence jsou v obou případech přibližně stejné.“³⁶

3.1 Diagnostika

V diagnostice šikany se zaměřujeme především na dva základní ukazatele a to přímé a nepřímé. Mezi přímé ukazatele patří např. nadávky ze stran spolužáků, neustálé kritizování nebo zpochybňování, krádeže osobních věcí, výsměch apod. Nepřímými ukazateli jsou pak změny, ke kterým dochází v nitru oběti. Podle Vágnerové můžeme vnímat možné projevy šikany když: *„za dítětem nepřichází domů spolužáci ani jiní kamarádi, nemá kamaráda, s nímž by trávil volný čas, s nímž by si telefonovalo, jiné děti ho nezvou na návštěvu, na společné výlety, nerado chodí ráno do školy, ráno odkládá odchod z domova, případně na něm můžeme pozorovat strach, ztrácí chuť k jídlu, nechodí do školy a ze školy nejkratší možnou cestou, případně střídá různé trasy, prosí o odvoz autem, ze školy chodí domů hladové, usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze spaní, ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně, bývá doma smutné či apatické nebo se objevují výkyvy nálad, někdy i náznaky, že přemýšlí o sebevraždě, odmítá svěřit se s tím, co ho trápí, žádá opakovaně o peníze na svačiny, případně peníze krade, nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí, je neobvykle a nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, stěžuje si na neurčité bolesti břicha nebo hlavy případně ráno zvrací, chce odvrátit povinnost jít do školy, své zdravotní obtíže někdy očividně přehání, simuluje, zdržuje se doma víc, než mělo dříve ve zvyku.“³⁷*

³⁶ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995.

³⁷ VÁGNEROVÁ, K. *Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009.

3.2 Vyšetřování šikany

Prvním typem vyšetřování šikany je podle Koláře tzv. „strategie první pomoci“. Jedná se o méně časově náročnou lokální a vnější strategii, ve které dochází k dílčímu specifickému šetření a vyšetřování selektovaných žáků a rozpoznání symptomů. Druhý typ má spíše globální charakter a je zaměřen vnitřně. Používá se především u pokročilého stádia šikany, a proto vyžaduje odbornější a psychologicky tvrdší postupy. *„Běžné jsou křivé výpovědi a falešní svědkové. V tomto případě je nutné tvořivě používat metody kriminalistického výslechu a speciální diagnostické metody zaměřené na vztahy a postoje žáků a na ověřování pravdivosti výpovědi.“*³⁸

Výše zmíněná strategie první pomoci se dělí do pěti základních částí. Dá se aplikovat na všechny případy, které se v rámci první pomoci zahrnují.

*„1. **Rozhovor s informátory a oběťmi:** jedná se o rozhovor, ve kterém se zjišťuje vnější obraz šikanování. V případě, že hovoříme nejdříve s informátorem, následují okamžité rozhovory s oběťmi ne s podezřelými agresory.*

*2. **Nalezení vhodných svědků:** tento krok působí navenek jednoduše, ale dochází zde k nejvyššímu výskytu chyb.*

*3. **Individuální, případně i konfrontační rozhovory se svědky:** nemělo by docházet ke konfrontaci oběti a agresora. Většinou postačí, když mluvíme s jednotlivými žáky. Častou chybou je společné vyšetřování svědků a agresora.*

*4. **Zajištění ochrany obětem:** pořadí tohoto kroku není pevně stanoveno. V některých případech vychází hned na začátku najevo, že je oběť v ohrožení a je tudíž nutné ji chránit. U počátečních stádií nejsou většinou mimořádná bezpečnostní opatření zapotřebí. Oběť se nesmí nikdy ponechat svému osudu.*

*5. **Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi:** poslední krok musí být vždy velmi dobře připraven. Dokud neznáme vnější obraz šikanování a nemáme shromážděné důkazy, nemá smysl s agresory mluvit.*

³⁸ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 2003. s. 65-80.

*Hlavní význam rozhovoru spočívá v paralyzování jejich agrese vůči bližním. Výjimkou je situace, kdy jde o šikanu beze svědků. Ve skupině se nachází jen agresori a oběť. Zde je nutné využít všechny prostředky k účinnému vyšetřování samotných agresorů.*³⁹

3.3 Druhy prevence šikany

*„V oblasti šikanování se rozlišuje prevence primární a sekundární.“*⁴⁰

Primární prevence: je uplatňována v případě, kdy k šikaně dosud nedošlo. Hlavní cílem je nápomoc ve výchově vyrovnané osobnosti dítěte. Důraz se klade především na správnou informovanost jak dětí, tak i rodičů a veřejnosti. Měly by probíhat preventivní aktivity na školách, které v dětech posilují zdravé sebevědomí a samostatnost. Účinnými prostředky primární prevence jsou přirozené součásti komunity, např. školní společenství, školní parlament, třídní samospráva nebo celoškolské setkání, při kterém dochází k upevnování přátelských nekonfliktních vztahů mezi jejími členy. *„Studie prevence šikany, která proběhla v amerických školách shledala, že nejefektivnější způsob, jak bojovat s tímto negativním jevem, je zapojit celou školu do speciálně vypracovaného preventivního programu, který se skládá s několika součástí, např. celodenní konference, setkávání rodičů s učiteli, pravidelné diskuze o šikaně v jednotlivých třídách, ustanovení pravidel o vzájemných vztazích ve třídě a pořádání koordinovaných skupinových sezení, kdy se sejdou iniciátoři šikany, oběti i svědci a hovoří o tom, co který účastník prožíval, snaží se vcítit do role svého protivníka apod.*⁴¹

Sekundární prevence: se uplatňuje již v případech, kdy k šikaně došlo a je tudíž nutné použít určitá nápravná opatření, aby se problémy s šikanou dále neobjevovaly. Radíme sem opatření jako, vyšetření šikany, pedagogické opatření, ochranu oběti před dalším násilím, spolupráce s rodiči oběti včetně spolupráce s rodiči agresorů a jejich následné postihnutí.

³⁹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. s. 19-25

⁴⁰ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV nakladatelství, 2003. s. 78.

⁴¹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. s. 20.

Terciální prevence: „*hlavním smyslem je práce s klíčovými aktéry šikany, která by u nich měla vést ke snížení až vymizení protispolečenského jednání. Dle odborníků na šikanu v České republice se dosud nepoužívá, avšak několik neziskových organizací či střediska výchovné péče již mohou poskytnout pomocnou ruku v této skupině preventivních opatření.*“⁴²

3.3.1 Minimální preventivní program MŠMT

„*Základní nástroj prevence v resortu školství, mládeže a tělovýchovy představuje Minimální preventivní program, který je komplexním systémovým prvkem v realizaci preventivních aktivit v základních školách, středních školách a speciálních školách⁴³ a dále ve školských zařízeních pro výchovu mimo vyučování a školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče.*“⁴⁴ Realizace tohoto programu⁴⁵ je závazná pro každé výše uvedené školské zařízení. Kontrolu nad správným vykonáváním programu provádí Česká školní inspekce⁴⁶. Mezi hlavní aktivity škol v rámci preventivního programu patří například: „*odpovědnost za systematické vzdělávání školních metodiků prevence a dalších pedagogických pracovníků v metodikách preventivní výchovy, v netradičních technikách pedagogické preventivní práce s dětmi a mládeží*

⁴² BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 2003. s. 78.

⁴³ Zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

⁴⁴ Zákon č. 76/1978 o školských zařízeních. §20,22,24,26,27,27a,30,31. Ve znění pozdějších předpisů.

⁴⁵ Srovnej. Dostupné na <http://bullyingstactic.org/content/olweus-bullying-prevention-program.html>. Program nesoucí název OLWEUS byl vytvořen Dr. Danem Olweusem, profesorem psychologie z Norska. Tento program byl založen na systematickém výzkumu šikany, který byl proveden v 70. letech, po té co v Norsku zemřeli tři teenageři, tak že spáchali sebevraždu. Dr. Olweus vytvořil první verzi tohoto programu. Cílem tohoto programu není zacílení na agresory nebo na oběti. Je to program, který je zaměřen na celou školu a je implementován na všechny školní třídy stejně tak jako na individuální studenty.

⁴⁶ Česká školní inspekce je zřízena od 1. ledna 2005 zákonem č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), v návaznosti na § 7 odst. 3 zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů. Česká školní inspekce je podřízená Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy. Je správním úřadem s celostátní působností, který je organizační složkou státu s účetní jednotkou. Tvoří ji ústředí se sídlem v Praze a 14 krajských inspektorátů se sídly v krajských městech. V čele stojí ústřední školní inspektorka jmenovaná ministrem školství, mládeže a tělovýchovy.

(interaktivní techniky, nácviky praktických psychologických a sociálně psychologických dovedností, techniky rozvíjení osobnosti, metody vytváření pozitivních vztahů mezi žáky apod.) a v řešení problémových situací souvisejících s výskytem sociálně patologických jevů.

Systémové zavádění etické a právní výchovy, výchovy ke zdravému životnímu stylu aj. oblastí preventivní výchovy do výuky jednotlivých předmětů, ve kterých ji lze uplatnit.

Uplatňování různých forem a metod působení na jednotlivce a skupiny dětí a mládeže zaměřeného na podporu rozvoje jejich osobnosti a sociálního chování.

Vytváření podmínek pro smysluplné využití volného času dětí a mládeže.

Spolupráce s rodiči a osvětová činnost pro rodiče v oblasti zdravého životního stylu a v oblasti prevence problémů ve vývoji a výchově dětí a mládeže.

Průběžné sledování konkrétních podmínek a situace ve škole nebo školském zařízení z hlediska rizik výskytu sociálně patologických jevů a uplatňování různých forem a metod umožňujících včasné zachycení ohrožených dětí a mladistvých.

*Diferencované uplatňování preventivních aktivit a programů speciálně zaměřených na jednotlivé rizikové skupiny dětí a mládeže.*⁴⁷ Mezi instituce, které patří do systému prevence v resortu školství, mládeže a tělovýchovy zahrnuje metodický pokyn jednotlivé instituce a organizace veřejné správy a další subjekty. Hlavní institucí tohoto výčtu je Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy a jeho vybrané přímo řízené organizace, dále pak odbory školství, základní, střední a speciální školy, ale také školní družiny, kluby a domovy mládeže, střediska pro volný čas dětí a mládeže, pedagogicko-psychologické poradny a střediska výchovné péče, školská zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy.

⁴⁷ Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže, č.j.: 14514/200-51.

„Páteř systému prevence v resortu školství, mládeže a tělovýchovy tvoří odborný pracovník Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, krajský školský koordinátor prevence, okresní metodik prevence a školní metodik prevence.“⁴⁸

3.3.2 Prostředky vedoucí k odhalení a diagnostikování šikany

Mezi základní prostředky, kterými můžeme dosáhnout odhalení šikany patří tři základní vyšetřovací formy. Jedná se o:

Pozorování – při něm se musíme zaměřit hlavně na dění kolem sebe, sledovat nejen chování jednotlivých žáků ve třídě a dalších prostorech školy o přestávkách, ale také jejich následné chování po skončení výuky. Cílem pozorování nejsou však jen jednotlivci, nýbrž se zkoumá i chování skupin, které ve školním prostředí vznikají.

Rozhovor – v případě této metody hovoříme někdy o pomyslném pomezí mezi pozorováním a samotným rozhovorem, přičemž jde o naslouchání. Učitel spolu s dalšími pedagogickými pracovníky by měli žákům naslouchat a v případě potřeby jim být ihned k dispozici, tak aby se předcházelo vzniku problémů a v případě již vzniklých problémů, aby docházelo k neprodlenému řešení.

Dotazník – tato metoda je zaměřena na zjištění aktuálního stavu u většího počtu žáků nebo případně celé školy. Často se používá tzv. depistážního dotazníku pro zachycení alarmujících signálů nebo se provádí sociometrické šetření. Bakošová uvedla nejpoužívanější techniky sociometrického průzkumu, kterými jsou: „*technika „hádej kdo“*“, *ve které jde o odhalení osoby, na kterou se hodí daný popis (např. snaží se s každým dobře vycházet)*; *technika odhadu času, kdy člen skupiny má uvést čas, který*

⁴⁸ Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže, č.j.: 14514/200-51.

*by chtěl, popř. nechtěl trávit s ostatními v určitých situacích; technika preferenčního záznamu, kdy každý člen skupiny ohodnotí ostatní podle bodů. Jde o to, zda by byl schopen spolupracovat; sociometrický test, který je určený k diagnostikování emocionálních vazeb, tj vzájemných sympatií a antipatií členů skupiny.*⁴⁹

⁴⁹ BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 2003.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4. Výzkum a jeho cíl

Předmětem mého výzkumu byla školní šikana. Vzhledem k tomu, že se jedná zejména o oběti tohoto patologického chování, rozhodla jsem se v praktické části mé práce, pro metodu kvalitativního výzkumu. „*Termínem kvalitativní výzkum rozumíme jakýkoliv výzkum, jehož výsledků se nedosahuje pomocí statistických procedur nebo jiných způsobů kvantifikace. Může to být výzkum týkající se života lidí, příběhů, chování, ale také chodu organizací, společenských hnutí nebo vzájemných vztahů. Jde o nematematický analytický postup, jehož výsledkem jsou poznatky odvozené z údajů shromážděných mnoha různými způsoby. Dvěma z těchto postupů jsou pozorování a rozhovor.*“⁵⁰ Zvolila jsem si metodu rozhovoru. Cílem těchto rozhovorů bylo, abych získala pohled na celkovou problematiku šikany a postavení oběti v ní. Rozhovor o této problematice jsem vedla se čtyřmi jedinci nezávazně na sobě. Vzhledem ke stále měnící se formě šikany, jsem se rozhodla pro selekci obětí v rozdílných věkových skupinách a to u obou pohlaví. Pro svůj výzkum jsem je rozdělila na muže a ženu, kteří školní docházku absolvovali před delší dobou a chlapce, který v současné době navštěvuje 8. ročník základní školy. Zajímalo mě, jestli se šikana v průběhu pár let změnila a jestli je tomu tak spíše u dívek nebo u chlapců.

4.1 Rozhovor

Jak je výše zmíněno, výzkumnou metodou bylo empirické šetření za pomoci polostrukturovaného rozhovoru. „*Polostrukturovaný rozhovor je kompromisem mezi strukturovaným a nestrukturovaným rozhovorem a je pravděpodobně nejrozšířenější podobou rozhovoru. Tazatel se drží předem připravených otázek, avšak průběžně reaguje na podněty, které přicházejí ze strany respondenta. Nejedná se tedy pouze o sledování připraveného schématu.*“⁵¹ Těchto rozhovorů se zúčastnili celkem čtyři osoby ve věku od 13 do 45 let. Rozhovor se skládal z pěti

⁵⁰ STRAUSS, A. *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Přeložil S. Ježek. 1. vyd. Boskovice: Albert, 1999. s. 10-15.

⁵¹ SKUTIL, M. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. s. 89-90.

základních otázek, na které oběti postupně odpovídaly, a které vedly k další rozsáhlejší diskuzi o dané problematice.

Otázky:

1. Kde k šikaně docházelo?
2. Kdo byl agresorem?
3. Jakou formou šikanování jsi zažil/a?
4. Jak dlouho šikanování trvalo?
5. Svěřil/a jsi se s tím někomu, pokud ano komu?
6. Měl/a jsi nějaké následky?

4.2 Popis jednotlivých rozhovorů

Rozhovor č. 1 proběhl s 24letým Davidem z Brna, který se poprvé setkal s šikanou v roli oběti již v 6. ročníku základní školy.

K šikanování u něj docházelo přímo ve třídě, kde se stal obětí skupiny agresorů. V tehdejší době patřil mezi nejmladší žáky ve třídě. Sám k tomu dnes dodal, že tomu bylo patrně z důvodu toho, že mezi agresory byli zejména ti žáci, kteří měli odklad a tak nastoupili do školy později. Prohlásil také, že hlavní vůdce této problémové skupiny dokonce jeden ročník opakoval, a proto byl oproti ostatním o 2 roky starší. Ze slov Davida vyplývá, že cítil možnost ukázat se před ostatními aspoň tak, že zastrašoval slabší spolužáky. David patřil do skupiny klidnějších, bezproblémových žáků, kteří na venek působili spíše tichým a plachým dojmem. K odstrašení agresorů mu nepomohla ani jeho fyzická zdatnost, která také v tehdejší době nebyla nikterak výrazná. Nevýhodou bylo, že patřil mezi nejmenší chlapce ve třídě. Tento faktor také sehrál velkou roli při výběru „správné“ oběti.

Na otázku, jakou formu šikany jsi zažil, David odpověděl: „jednoznačně fyzickou“. I když později se v průběhu naší diskuze ukázalo, že jeho tvrzení nebylo na první pohled zcela přesné. Vše začalo tím, že zmiňovaná skupinka

čtyř agresorů začala nenápadnými provokacemi. Nejprve se zaměřovali na drobné vtípky, které směřovali ke vzhledu oběti. Když však toto zesměšňování přestalo zbytek třídy bavit, protože se stalo každodenním stereotypem, agresori přešli na nastražené „pasti“ v podobě nastříženého ručníku, politých učebnic a rozházených svačín. Asi po dvou měsících se David rozhodl, že si tyto útoky nenechá líbit a jednoho dne se před jedním z agresorů ohradil. Toho dne došlo sice ke změně, ale nebyla to změna k lepšímu. Agresori si začali Davida ještě více dobírat a své dosavadní vtípky obohatili i o fyzické útoky, jejichž intenzita rostla s postupem času. Po té, co se David postavil svému protivníkovi, se setkával stále častěji s drobnými fackami. Když procházel uličkou mezi lavicemi, vždy jeden z agresorů nastavil nohu, aby David upadl na zem. Celá třída se na tom opět velmi bavila. Vzhledem k tomu, že David patřil spíše k pasivnímu typu oběti, po těchto zkušenostech se raději zdržoval, po dobu přestávek, sám ve své lavici a nevycházel ani na chodbu.

Trvání útoků na jeho osobu trvalo poměrně dost dlouho, jak jsem již zmínila, posměchy a drobné ataky se začaly objevovat zhruba v polovině 6. ročníku a trvaly až do druhé poloviny 8. ročníku, kdy nastal zvrát v jednání agresorů. David snášel tyto reakce svých spolužáků poměrně špatně, ale myslel si, že se vše vyřeší a doufal, že se s ním agresori začnou nudit a najdou si jiný cíl. Po necelých dvou letech zesměšňování a drobných fyzických útoků však došlo k tomu, že se zmíněná skupinka chlapců začala sice nudit formou prováděných útoků, ale nepřivedlo ji to na jinou cestu. Zůstali u šikanování Davida, tentokrát ale v ještě zostřenější formě fyzického napadání. Od drobných pohlavků, které měly spíše jen zesměšňující charakter, přistoupili agresori k silnějším úderům. Roztržené oblečení se snažil David doma maskovat, schovával modřiny, kterých stále přibývalo. Davidův strach z každého rána se začal stále více stupňovat, protože se bál dalších úderů. Dokonce i někteří jeho spolužáci upozorňovali agresory, že útoky začali přehánět, ale ti se nenechali odradit.

Vše trvalo asi další dva měsíce, kdy došlo k vyostřené rvačce mezi Davidem, jeho spolužákem, který se ho ten den zastal a vůdcem skupiny agresorů. Ten den totiž chyběli zbývající členové party a i přes to se jejich

vůdce nechal unést touhou po upevnění své moci. Když chytil Davida a strčil ho silně přes lavici, tak že upadl na druhou stranu, spolužák, který byl svědkem této události proti agresorovi, zasáhl. David tehdy skončil kvůli svému pádu s naraženým zápěstím, ale od té doby měl již klid. Ostatní přiznali třídní učitelce, kdo je za jeho zranění odpovědný a vzhledem k tomu, že se jednalo o již dříve velmi problémového žáka, byl tento agresor navržen na přeložení na jinou školu. Rodina agresora se tehdy stejně stěhovala a tak vůdce skupiny opustil školu, na které působil a David měl díky svým spolužákům pokoj i od zbytku skupiny, protože ta přišla o svého vůdce a jejich další působení již nemělo pro tyto členy význam.

Co se týká následků šikanování, David tvrdil, že měl spíše štěstí. Sice byl dost dlouhou dobu ve své třídě v roli klauna a „chudáčka“, což mu nepřidalo moc na jeho již tak nízkém sebevědomí, nicméně prohlásil, že fyzické útoky naštěstí netrvaly tak dlouho. Modřiny, které si každý den odnášel, mu každý večer připomínaly hrůzné chování svých spolužáků a také trpěl ještě pár měsíců po skončení útoků nočními můrami. *„Často se mi zdálo, jak se snažím utéct. Všichni se na mě dívají, smějí se mi, a když se konečně dostanu dál, zjistím, že jsem vlastně stále na začátku. Jako bych se pohyboval v kruhu, ze kterého není úniku.“*. Pronesl David dnes již s úsměvem na tváři. Dále ke všemu dodal, že byla velká škoda, že neměl nikdo odvahu zastat se ho již dříve. Nicméně byl vděčný svému spolužákovi, za to, že se odhodlal. *„Sice mu to trvalo, ale nakonec jsem byl rád, že mě v tom nenechal a vystoupil z řady těch přihlížečů“*, dodal.

U otázky jestli se někomu svěřil, se David jen pousmál. Sám totiž dobře věděl, že o tom všichni vědí – mluvil o zbytku spolužáků, kteří jen nečinně přihlíželi. *„Třídní učitelka byla sice přísná, takže by to mohla vyřešit, ale na druhou stranu byla až moc zaměřená jen na svou vyučovanou látku, takže jsem tehdy neměl odvahu rozházet si ještě ji. Stačilo mi, že byla proti mně celá třída“*. Prohlásil David, když jsem se ho zeptala na to, jestli si za celou dobu jeho třídní učitelka ničeho nevšimla. V jeho rodině měla slabé podezření matka, že začátku si údajně myslela, že je David tichý po svém otci, ale po té, co se začala stupňovat brutalita útoků agresorů, zejména v posledních měsících, David jen stěží schovával roztrhané oblečení a také velmi často

vymýšlel různé důvody vzniku svých modřin, které se mu na těle objevovaly. Když jsem se zeptala na to, proč se nesvěřil doma, řekl: „*Bylo to zvláštní, chtěl jsem to říct, ale bál jsem se, že budu vypadat divně. Nechtěl jsem, aby si o mně rodiče mysleli, že si neumím udělat pořádek sám a tak jsem čekal, že se to třeba nějak vyřeší.*“

V závěru mého dotazování David dodal, že kdyby viděl někoho, jak jakkoliv ubližuje druhému, bez váhání by zasáhl. „*Na začátku to sranda vůbec nebyla a taky můžu říct, že to nikomu nepřeju. Bylo to těžké období, ale po tom, co to skončilo, měl jsem pocit, že mě to vlastně posílilo. Naštěstí jsem šel na střední, kde se podobné věci nekonaly, ale i kdyby, už bych věděl, co mám udělat a nečekal bych tak dlouho. Stejně tak bych pomohl i druhému, protože sám moc dobře vím, jaké to je, když se všichni na okolo jen dívají.*“ Jak vyplývá z výše uvedeného, David by stejnou situaci zažít pochopitelně nechtěl. Nicméně z jeho slov je zřejmé, že i když si prošel těžkým obdobím, poučil se z toho a v budoucnu už ví co má a nemá dělat.

Dnes studuje na vysoké škole a má spoustu přátel, protože se už nebojí navazovat nové kontakty a také si více věří. Stále se má však na pozoru, když si z něj někdo dělá legraci. Smysl pro humor má rád, ale po zmíněných událostech se občasným narážkám na svou osobu raději vyhýbá.

Rozhovor č. 2 jsem vedla s 29letou Lenkou z Brna. Ta se s šikanou potýkala v průběhu celého druhého stupně základní školy a její hlavní obětí se stala v 9. třídě na základní škole, kdy se situace definitivně vyhrtila.

Lenka byla od raného dětství posměchem všem svým spolužáků ve třídě a ne jen jich. Vinu dává hlavně svému vzhledu a fyzickým proporcím. Když procházela po chodbách, všímali si jí i ostatní žáci školy. Každý den se setkávala tváří v tvář s posměchem a narážkami na barvu vlasů, brýle, které tehdy musela nosit i na svůj oděv. Dalším faktorem, kterým připoutávala pozornost bylo, že patřila mezi velmi nadané žáky. Pravidelně se zúčastňovala na matematických a zeměpisných soutěžích a vynikala i v ostatních předmětech. Tak se dostala do středobodu zájmu svých spolužaček, které ji šikanovaly nejen přímo ve třídě o přestávkách, ale také po skončení výuky.

S některými z nich bydlela na stejném sídlišti, což jí její situaci, do které se dostala, nikterak neulehčovalo.

Na otázku, kdo byl agresorem odpověděla, že je vlastně těžké někoho konkrétně označit. Jak jsem již zmínila, drobné projevy šikanování se v jejím případě vlekly značně dlouhý čas a mezi iniciátory posměchu patřily jak dívky, tak chlapci. Na konec však, ale upřesnila, že chlapci si spíše dělali jen legraci a v konečném důsledku se chtěli jen pobavit. *„Byli to malí kluci, kteří se chtěli jen bavit, protože neměli rozum a tak si nedokázali vymyslet nic jiného.“* Pronesla na účet svých bývalých spolužáků. Větší roli měly však její tehdejší spolužačky, které pro ni byly také větším zlem než hloupé poznámky nedospělých chlapců.

I v tomto případě vše začalo záměrným zesměšňováním a drobnými naschválky, které dívky vymýšlely pro pobavení. Lenka se každý den střetávala s hromadným smíchem v momentě, kdy vstoupila ráno do třídy. Jedna ze spolužaček pravidelně čekala, až se přiblíží ke dveřím a když vstoupila do třídy, dala agresorka pokyn ostatním. Ti už byli obeznámeni o co jde a hlasitě se jí vysmívali a někteří po ní dokonce házeli drobné předměty, jako jsou gumy nebo natrhané papírky. *„Byla to hrozná rána, bála jsem se jít do školy, protože jsem nechtěla, aby se mi zase smáli. Seděla jsem v první lavici, takže se na mě všichni stále dívali a všude kolem mě létala spousta smetí.“* Uvedla v rozhovoru Lenka a dodala, že na tyto chvíle nerada vzpomíná. Nebylo to však jediné, co Lenku pronásledovalo, i když si myslela, že ji už nic horšího potkat nemůže. Později se však musela vyrovnávat s dalšími a dalšími formami verbálních útoků svých spolužaček. Dvě z nich, které měli na svědomí většinu těchto „zábavných“ akcí, jak Lenku zesměšnit vynalézaly stále nové způsoby, jak na sebe připoutat pozornost ostatních a Lenka byla hlavní pomůcka k tomu, aby se jim to povedlo. Docházelo zde i k tzv. „uměleckým“ výtvorům agresorů ke kompromitování oběti. Častokrát měla Lenka pokreslené své školní sešity a učebnice hanlivými obrázky nebo karikaturami své podoby. Tyto obrázky dívky později začaly umísťovat i na hlavní nástěnku ve třídě a dokonce se objevily párkrát i na chodbách školy. U každého obrázku pak byla dopsána sarkastická básnička, která byla pokaždé zaměřena na nějakou Lenčinu vlastnost nebo věc. *„Měla jsem odjakživa rezavé*

vlasly a ty se v těchhle básničkách, které se ani moc nerýmovaly, objevovaly docela často spolu s nakresleným růžovým prasátkem, jako by to už i tak nestačilo, ne každý může být prostě hubený.“ Odpověděla Lenka na mou otázku týkající se zmíněných výtvorů. Tyto projevy však vydrží jen chvíli a tak se obě agresorky zaměřily po nějakém čase opět na další fázi. Na konec vyměnily hromadný výsměch a kreativní tvorbu za absolutní ignorování. Podle mého názoru byl tento způsob útoků směřujících proti Lence ještě horší, protože dříve sice vysely hanlivé texty spolu s obrázky po třídě, ale Lenka měla stále na své straně i kamarády. Po té, co se dívky domluvily s ostatními na tom, že budou předstírat, že Lenka přestala existovat, zůstala Lenka v celé třídě úplně sama. Poslouchala jen neustálé chichotání za jejími zády. Agresorky měly totiž poměrně dost velký vliv na to, aby přesvědčily ostatní, aby s nimi hráli tuto nepěknou hru. Tato forma šikany se vyostřila právě v 9. ročníku.

Průběh šikanování u tohoto případu byl opravdu dlouhodobý. Dotazovaná oběť mi sdělila, že narážek slýchala dost už od první třídy, ale to ještě za samotnou šikanu nepovažovala. Začala ji znatelněji vnímat až na druhém stupni základní školy a to konkrétně v 5. třídě, kdy ji začaly některé narážky a projevy spolužaček více vadit a zasahovat do spokojeného a bezproblémového běhu jejího života. Vzhledem k tomu, že šlo o šikanu prováděnou dívkami, nedocházelo v průběhu doby trvání tohoto patologického jevu k fyzickým útokům na oběť. Což se samozřejmě nevylučuje u některých dalších případech, kdy je agresorem dívka. Lenka co by oběť, tak jak sama prohlásila, poutala pozornost svým vzhledem a také svými dovednostmi. Měla však aspoň malou výhodu toho, že byla na svůj věk a pohlaví jedna z nejvyšších dívek ve třídě. To mohlo být také jedním z faktorů toho, že agresorky se uchýlovaly spíše k verbálním útokům nikoli k útokům fyzickým. Vše pak skončilo až se samotným koncem školy. *„Když jsem vycházela naposledy ze školy, byla jsem ráda, že mi ty dvě dají už konečně pokoj. Já jsem se dostala na střední školu a ony na nějaké učiliště, samozřejmě, že spolu. Určitě si tam zase našly někoho jiného.*“ Dodala s ironií na tváři Lenka.

Jako následek šikany uvedla Lenka to, že měla ještě dlouhou dobu po těchto událostech velmi nízké sebevědomí. Když se v její přítomnosti začal někdo smát, na mysl jí vždy přišla myšlenka s otázkou, co když se zase směje jí. Také si nechala přebarvit svou původní barvu vlasů. „*Nemohla jsem se na sebe dívat do zrcadla, prostě mi to tak nějak vadilo a pořád mi má barva připomínala tu malou zrzku a všude rozvěšené obrázky s mou podobiznou.*“ Dále uvedla, že se snažila změnit i ostatní věci. Začala chodit pravidelně cvičit, a když si našla práci a začala si sama vydělávat, změnila i svůj šatník. Nechtěla být stále stejná hlavně pro to, že ji to stále připomínalo dobu, kterou si musela projít a která pro ni nebyla vůbec jednoduchá.

Na otázku jestli se s tím někomu svěřila, odpověděla okamžitě, že ne. Dodala k tomu, že učitelé sice občas našli pár přilepených výtvorů, ale nesnažili se o to, aby hledali jejich autory, což jí vzalo odvalu k tomu, aby je prozradila sama a navíc se přiznala k tomu, že zmíněné obrázky mají znázorňovat právě ji. Tato představa byla pro ni více potupná. Když jsem jí položila otázku na rodinu, odpověděla: „*Tenkrát jsem žila jen s mojí mamkou. Bydlely jsme v malém bytě a i tak to bylo dost drahé a mamka kvůli tomu musela být dlouho v práci, tak jsem ji nechtěla otravovat ještě s dalším problémem.*“ Sama přiznala, že se mohla svěřit aspoň své matce, ale to prý ví až teď, když je starší.

Na konci našeho rozhovoru Lenka dodala, že je velmi ráda, že už nemusí chodit nikdy do školy a také prohlásila, že má štěstí, že nezůstala stále stejná a změnila svůj vzhled, kvůli kterému tolik trpěla. Dále se zmínila o tom, že jestli bude mít v budoucnu své vlastní děti, určitě se zaměří více na veškeré změny chování, které by u nich mohly nasvědčovat výskytu šikany.

Rozhovor č. 3 byl asi nejkomplikovanější ze všech rozhovorů, které jsem pro svou práci vykonávala. Jednalo se totiž o 13letého chlapce, se kterým samotné provádění rozhovoru nebylo nikterak lehké. V ostatních případech šlo o starší jedince, kteří měli jistý čas na to, aby se s šikanou, kterou zažili, nějak vyrovnali. Oproti tomuto chlapci měli také výhodu, že již nepatří do skupiny teenagerů a mají nad těmito, byť závažnými věcmi, jistý nadhled. Dotazovala jsem se na různých školách, různých žáků, kteří by spadali do této věkové

kategorie, ale setkala jsem se spíše s neochotou. Tito žáci buď tvrdili, že nic takového nezažili a nikoho ani neznají.

O tomto šikanovaném chlapci jsem se dozvěděla od své kolegyně, která shodou okolností, byla nucena tento případ řešit uvnitř své vlastní rodiny. Vzhledem k tomu, že šlo o nejmladšího dotazovaného a situace, kterou zažil, je stará jen pár měsíců, prováděla jsem s ním rozhovor za účasti jeho matky.

Jakub se stal obětí staršího žáka, který s ním sice nechodil do stejné třídy, ale společně navštěvovali sportovní kroužek, vedený jejich školou. Ve třídě byl mezi ostatními žáky velmi oblíbený a nikdy neměl s šikanou žádný problém. Až do doby než, začal sportovat ve zmíněném kroužku. Měl velmi rád fotbal a tak se přihlásil, do školního týmu, kde se po prvé potkal s agresorem. Z počátku s ním neměl žádný problém, avšak později se ukázalo, že zmíněný agresor je spíše problémový typ. Stále si stěžoval na ostatní spoluhráče, a když viděl, že je Jakub lepší než on a ostatní ho respektují více než jeho, začal se Jakobovi mstít.

Mezi jeho první projevy šikany patřilo nenápadné strkání v průběhu zápasu. „*Občas mi schválně nastavil nohu nebo do mě narazil, když jsem běžel kolem něj. Taky mi nikdy nepřihrál a v šatně mi nadával, že bych všechno jen zkazil a že mám vypadnout z jeho týmu nebo uvidím.*“ Uvedl Jakub, který tyto narážky bral spíše jen jako hráčské neshody. I když si Jakub občas doma postěžoval, nikdo to tehdy nebral jako šikanu. Postupem času však začal zmíněný agresor přenášet své útoky na Jakuba z hřiště do šatny. Ani tehdy si ještě nikdo pořádně ničeho nevšímal. I když už tehdy začal chodit Jakub domů s roztrženým dresem nebo jinými poničenými částmi oděvu. Agresor zvolil i další formu nátlaku, která se v poslední době, hlavně díky stále vyvíjející se technice, dostává do popředí. Jednalo se o tzv. kyberšikanu. Z počátku posílal tento agresor Jakobovi sms zprávy odesílané z internetu, tak aby ho zastrašil, ale při tom neměl Jakub usvědčující důkaz, že to poslal právě on. Na žáka 9. třídy mi přišlo toto řešení velmi rafinované a je až neuvěřitelné, čeho jsou někteří agresori schopni. Jakub ale věděl i přes to, že zprávy byly anonymní, že je za nimi právě tento chlapec. Protože jak řekl, s nikým jiným problém neměl. „*Jednou mi dokonce volal, ale nebylo to jeho číslo, asi vzal telefon rodičům a myslel si, že ho nepoznám po hlase. I když jsem věděl, že je to on, bylo mi to*

nepříjemné, pořád dokola mě s něčím otravoval a říkal, že mu to jednou všechno zaplatím.“ Později začal agresor nechávat zprávy na Facebooku, někteří sympatizanti, kteří patřili mezi jeho kamarády a spolužáky, komentovali jeho narážky na Jakuba a veřejně se mu na této síti posmívali. Postupně jich přibývalo a své narážky přenášeli, společně s iniciátorem tohoto dění, z virtuálního světa i do školy. Tam na něj čekali na chodbách, když procházel do své třídy a pokračovali v tom, co řešili předchozí den na webové stránce.

Tyto fyzické útoky a virtuální zesměšňování trvalo v tomto případě zhruba půl roku. Za tu dobu se začal Jakub různě vymlouvat, že už ho fotbal vůbec nebaví a už v této činnosti nechce dál pokračovat. Hledal všemožné záminky, aby mohl vynechávat tréninky, které měl před tím velmi rád. Vše vymlouval na to, že už ho to vážně nebaví, je to ztráta času a musí se víc učit. Nerad chodil také do školy sám, občas se doma ptal, jestli ho nemůže někdo odvézt autem nebo se domlouval se svými kamarády ze školy, že budou chodit společně. Ani na učivo ve škole se Jakub nesoustředil tak jako dříve, chodily mu totiž výhrušné zprávy na mobil, ve kterých se agresor nepřímo zmiňoval o tom, jak se těší až si spolu zase přátelsky „pokecají“ po tréninku. Situace se jednoho dne vyostřila na tolik, že agresor napadl Jakuba v šatně, vyfotil ho na svůj mobilní telefon a fotku umístil na svůj profil na Facebooku. Tím se ale na konec usvědčil sám, protože si čím dál víc lidí kolem začalo všimnout vzájemného vztahu mezi těmito dvěma chlapci. Navíc když Jakub přišel ze školy zpět domů s opět roztrženým tričkem, jeho matka se již nenechala zmást klamnou výpovědí svého syna a ten vše přiznal.

Prvně se Jakub nechtěl se šikanou nikomu svěřit, snažil se situaci zvládnout sám, ale to se mu stále nedařilo. Incident v šatně a následný výslech rodičů ho přivedl k názoru, že již nemá cenu nic schovávat a tak doma ukázal i zprávy, které mu chodily na mobil nebo zmíněnou fotku, kterou agresor pořídil, aby se mohl pochlubit svým činem na internetu. Rodiče následně poukázali na nevhodné chování agresora přímo ve škole, kde převzala tuto kauzu jeho třídní učitelka a ředitel školy.

Sice se tato situaci již naštěstí vyřešila a agresor byl mimo jiné potrestán také tím, že byl vyloučen ze školního fotbalového týmu. Nicméně Jakub má ještě občas strach z toho, že se mu za toto vyloučení bude chtít pomstít. Zprávy už mu sice nikdo neposílá a agresora vymazal i ze svého facebookového profilu, ale i přes to je raději, když ho do školy někdo doprovází a nemusí chodit sám. V hraní fotbalu pokračuje a postupně zapomíná na to, co ho vždy po skončení čekalo v šatně.

Rozhovor č. 4 je posledním rozhovorem, který jsem prováděla. Pro to, abych mohla poukázat na rozmanitost případů šikany, vybrala jsem si pro svůj poslední rozhovor dnes již 45letého muže, o kterém jsem již dříve věděla, že se s šikanou setkal a nesl při tom status „oběť“.

Aleš na rozdíl od ostatních dotazovaných nepochází z města, žije na vesnici nedaleko Mikulova. Jeho případ byl však velmi podobný. Na základní škole nepatřil mezi elitní žáky, kteří se nejlépe učili a jak sám řekl, jeho vzhled se spíše sám vybízel k tomu, aby se mu ostatní chlapeci smáli a dělali si z něj „fackovacího panáka“. Byl pomalejší, menší, zavalitější a vynikal spíše jen v matematice. „Číslo, to byly aspoň kamarádi.“ Pronesl hned na úvod našeho rozhovoru. Když jsem mu položila první otázku, kde k šikanování docházelo, odpověděl, že snad úplně všude. Agresorovi, který si ho tenkrát vyhlídl, bylo údajně úplně jedno, jestli je ve škole nebo za školou, jestli je hodina nebo přestávka.

Agresorem v tomto případě byl jeho spolužák, se kterým měl Aleš již v předchozích letech drobné problémy. Šlo ale pouze o menší neshody a konflikty, které ještě sami o sobě nešly za šikanu označit. Agresor bydlel ve stejné ulici jako Aleš a tak se čím dál častěji začalo stávat to, že k občasné strkanici mezi chlapci, která vznikala z iniciativy pozdějšího agresora, docházelo již ráno, když šli oba chlapeci do školy. To co agresor nestihl po cestě, musel dohnat ve školních lavicích.

U Aleše šlo o formu fyzické agrese. Neuměl se bránit ani fyzicky ani slovně, čehož agresor neváhal využít. Vyžíval se na tom, když mu mohl zničit nějakou věc. Jednou to byly polámané všechny tužky a pravítka, po druhé mu vylil do

školní aktovky vodu, nehledě na to, že se nezastavil ani před ustavičným kreslením po všech jeho učebnicích a sešitech. „*Pamatuji si taky, že v hodině výtvarné výchovy dokonce procházel kolem mojí lavice a schválně mi vylil vodovky na můj výkres. Byl to prostě maniak.*“ Řekl rozrušeným tónem Aleš, když si vzpomínal na všechny formy, které mu dotyčný agresor vyváděl. Nezůstával však jen u ničení školních potřeb, jeho agrese se projevila i ve formě fyzických útoků na Alešovu osobu. Ten pak chodil s poničenými věcmi domů, a aby toho nebylo málo, nejednou se vracel s roztrženým svetrem nebo kalhotami. Agresor své útoky stále vylepšoval a vymýšlel nové a nové techniky, jak Aleše vyděsit. Ráno pak Aleš čekal u okna a vyhlížel ho, jestli už prošel a zase na něj někde nečeká. „*Když v noci přšelo, tak jsem raději vstával o půl hodiny dřív, abych byl rychle ve škole. Jinak bych zase skončil v blátě a to se pak špatně vysvětlovalo.*“ Dodal Aleš se zamyšleným úsměvem na tváři.

V jeho případě však šlo o intenzivní každodenní útoky, které však v tehdejší době neměly tak dlouhé trvání. Všechno se totiž dělo pouhý měsíc a to jen do té doby než se o všem dozvěděli Alešovi rodiče. Delší dobu jim to nezabralo, sice se Aleš na začátku měsíce snažil zapírat, jako všechny ostatní oběti, hledal různé výmluvy, ale jeho rodiče se v tomto případě nenechali oklamat a vše odhalili. Jejich reakce však byla naprosto odlišná oproti ostatním, ke kterým dochází dnes. Otec Aleše po té, co zjistil, co se děje jeho synovi, navštívil ještě toho dne rodiče agresora. Přinesl s sebou i některé z poničených učebnic a další poničené věci, které agresor v průběhu měsíce zničil a vše předložil jeho otci. A tak vlastně vyřešil celý problém, protože agresorův otec si to se svým synem vyřídil podobně, jako si vyřizoval jeho syn účty s Alešem. Druhý den kolem sebe oba chlapci prošli a Aleš s obavami čekal, co po takové návštěvě bude následovat. Myslel si, že ho bude čekat nějaká pomsta, za to že žaloval, ale od té doby se již ničeho ze strany tohoto agresora naštěstí nedočkal.

Toto šikanování bylo sice také intenzivní, ale jak Aleš sám prohlásil „*trvalo to všechno naštěstí jen měsíc.*“ Takže nevedl žádné následky, které by mu zůstaly.

V závěru našeho rozhovoru ale dodal, že se sice musel chvíli vyrovnávat s vědomím, že si tuto situaci nemohl vyřešit sám, nicméně byl rád, že to jeho otec vyřešil takovýmto způsobem a v čas. Ocenil také přístup rodičů agresora, protože v dnešní době se většina rodičů snaží tato fakta zapírat. Brání si své děti, i když vědí, jaké věci za jejich zády páchají. Možná kdyby to i dnes řešili tak jako dříve, ubylo by agresorů a tím pádem i obětí, které mají trauma chodit do školy.

4.3 Závěrečné zhodnocení rozhovorů

Při hledání obětí jsem se zaměřila na to, abych mohla poukázat na formy šikany, které volili agresori dříve a které volí v současné době. Nebylo lehké najít někoho, kdo by byl ochotný vypovídat o své minulosti, protože se jedná o věci, o kterých oběti často chtějí, aby zůstaly skryté. Nicméně z výše uvedených rozhovorů vyplývá, že se dříve projevovala spíše forma verbálních a fyzických útoků. U nejmladšího dotazovaného se již objevila i forma kyberšikany, která dnes převládala oproti ostatním případům. U chlapců dochází ke zesměšňování oběti a fyzickým útokům. Bohužel se mi nepodařilo nalézt více dívek – obětí. Z případu, který jsem však uvedla, vyplývá, že dívky agresorky volí spíše formu verbálních útoků a psychickou formu šikanování. Vzhledem k tomu, že však nešlo o kvantitativní průzkum nemohu toto tvrzení potvrdit.

I přes to, že jsem hovořila jen se čtyřmi oběťmi, je podle mého názoru alarmující fakt, že ani jeden dotazovaný nevedl, že se o šikaně někomu svěřil. V tomto případě se všichni shodli zpočátku na tom, že raději mlčeli. Toto vypovídá o tom, že je šikana dlouhou dobu skrytá a v případě nezájmu okolí může v některých případech přinést oběti velké problémy, ať už ve formě psychických poruch, zdravotních problémů a v některých vyostřených případech může šikana končit i smrtí oběti.

ZÁVĚR

Cílem této práce bylo poukázat na problematiku školní šikany se zaměřením na její oběti, kterým je věnována praktická část.

Teoretická část práce byla zaměřena na vymezení definice šikany, tak jak ji uvádí mnozí autoři, kteří se problematikou šikany zabývají. Šikanu můžeme označit jak z psychologického, tak z pedagogického hlediska jako nežádoucí společenský jev, jehož základy nalezneme v osobnosti dítěte. Na tom, zda se stane agresorem nebo obětí se podílí primární výchova v rodině. V obou případech jsou rodiče první, kteří by měli na danou situaci okamžitě zareagovat a zabránit tak dalšímu pokračování v tomto patologickém chování. V případě oběti šikany by se měli rodiče snažit o zvýšení zdravého sebevědomí jejich dítěte a podpořit ho v tomto nelehkém období, kterým si prochází. Vzhledem k tomu, že je šikana v současné době velmi rozšířená, měli by se rodiče zaměřit na skryté signály, které je mohou přivést k případnému podezření, že se jejich dítě stalo obětí tohoto nebezpečného chování. Pokud si v průběhu školního roku všimnou, že se chování jejich potomka změnilo, že se ráno vymlouvá a vymýšlí různé důvody, jak se vyhnout škole, že častěji žádá o zvýšení kapesného nebo se čas od času vrací ze školy s poničenými věcmi nebo roztrhaným oblečením, měli by projevit zájem a pochopení, které ukáže oběti, že se dá daná situace vyřešit. Následně by se měli také obrátit na školu. Pedagogové, kteří aktivně vystupují proti této problematice, vědí, jak se v takové situaci zachovat, zajistit ochranu ohroženého dítěte a poradit rodičům, jak případně dál postupovat.

V praktické části bylo cílem poukázat na některé případy šikany, která se stala a to formou kvalitativního průzkumu realizovaného za pomoci polostrukturovaných rozhovorů s oběťmi školní šikany. Každému dotazovanému bylo položeno šest základních otázek, které byly sestaveny tak, aby co nejvíce prozkoumaly otázku šikany a postavení oběti. Vzhledem k tomu, že je pro oběti nelehké o této skutečnosti otevřeně hovořit, nebylo z počátku lehké najít někoho, kdo by byl ochotný o své negativní zkušenosti hovořit. Nicméně se podařilo nalézt alespoň čtyři rozdílné případy. U většiny dotazovaných docházelo ke kombinaci verbálních a fyzických projevů šikany avšak je zřejmé, že se forma projevů tohoto patologického chování v průběhu několika let změnila. U nejmladší oběti již docházelo spíše k nové formě tzv. „kyberšikany“, která se u ostatních dotazovaných neobjevovala. Všichni se ale shodli u jedné otázky a to jestli se někomu svěřili. V tomto případě byla odpověď u všech čtyř odpovědí záporná, což by mělo vést

k zamyšlení nad vážností této problematiky. Oběti se totiž většinou bojí přiznat nebo se za šikanu vůči své osobě stydí. Proto by jejich okolí mělo upozornět a pomoci jim tento problém vyřešit. Oni sami na pomoc okolí čekají, ale i přes to snášejí dlouhou dobu útoky agresorů, aniž by o tom komukoliv otevřeně řekli. Proto by měli zareagovat kantoři, rodiče, ale i spolužáci, kteří mohou významně pomoci jak v prevenci, tak i ve vyřešení tohoto problému.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] ATIER, E. Agresivita dětí. 1.vyd. Praha: Portál, 2004.
- [2] BENDL, S. Prevence a řešení šikany ve škole. 1.vyd. Praha: ISV nakladatelství, 2003.
- [3] BOURCET, S., GRAVILLONOVÁ, I. Šikana ve škole, na ulici, doma. 1.vyd. Praha: Albatros, 2006.
- [4] CANGELOSI, J. S. Strategie řízení třídy. 2. vyd. Praha: Portál, 1996.
- [5] ELLIOTOVÁ, M. Jak ochránit své dítě, 1. vyd. Praha: Portál, 1995.
- [6] ERB, H.H. Násilí ve škole a jak mu čelit. Praha: Amulet, 2000.
- [7] FONTANA, D. Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál, 1997.
- [8] GANTHALER, H., HODOVSKÝ, I., ZIMA, P. Morální konflikty v dnešní Evropě. Olomouc: UP, 1998
- [9] GREEN, G.H., GOTTER, C. Přestaňte být manipulováni. Praha: Pragma, 1999.
- [10] HENDL, J. Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2006.
- [11] KOLÁŘ, M. Bolest šikanování. 1. vyd. Praha: Portál, 2001.
- [12] KOLÁŘ, M. Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie ve školách. Praha: Portál, 2001.
- [13] KOLÁŘ, M. Skrytý svět šikanování ve školách. 1. vyd. Praha: Portál, 1997.
- [14] KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. Zlo na každý den. Život s deprivanty. I. Praha, Makropolis, 2001.
- [15] MARTÍNEK, Z. Rizikové chování dospívajících a jeho prevence. Praha: Free teens press, 2004.
- [16] OLWEUS, D. Bullying at school: what we know and what we can do. Cambridge, USA: Blackwell, c1993.
- [17] PARRY, J., CARINGTON, G. Čelíme šikanování. Sborník metod. Praha: institut pedagogicko-psychologického poradenství České republiky, 1997.
- [18] RIGBY, K. Bullying in schools and what to do about it. Acerpress, 2007.
- [19] ŘÍČAN, P. Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995.
- [20] ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. Jak na šikanu. 1. vyd. Praha: Grada, 2010.

- [21] SKUTIL, M. Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství. 1. vyd. Praha: Portál, 2011.
- [22] STRAUSS, A. Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie. Přel. S. Ježek. 1. vyd. Boskovice: Albert, 1999.
- [23] VANÍČKOVÁ, E. Cesta za poznáním šikany: šikanování mezi dětmi. Praha: Růžová linka, 2002.
- [24] VÁGNEROVÁ, K. Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče. 1. vyd. Praha: Portál, 2009.
- [25] VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie I: dětství a dospívání. Praha: Karolinum, 2005.
- [26] VYMĚTAL, J. Úzkost a strach u dětí. Praha: Portál, 2004.

Internetové zdroje:

- [1] <http://books.google.com>
- [2] <http://bullyingstatistics.org/content/bullying-and-suicide.html>
- [3] <http://bullyingstatistics.org/content/olweus-bullying-prevention-program.html>
- [4] <http://crime.about.com/od/victims/a/stockholmsyn.html>
- [5] METODICKÝ POKYN MINISTRA ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY K PREVENCI A ŘEŠENÍ ŠIKANOVÁNÍ MEZI ŽÁKY ŠKOL A ŠKOLSKÝCH ZAŘÍZENÍ, č. j. 14 514/2000-51; 24246/2008-6. Dostupné na <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolni-program-proti-sikanovani-sikana?highlightWords=%C5%A1ikana>
- [6] <http://www.minimalizacesikany.cz> – Projekt minimalizace šikany
- [7] <http://plato.stanford.edu> – Stanford encyclopedia of philosophy
- [8] <http://www.sikana.org> – Společenství proti šikaně
- [9] <http://tweenparenting.about.com/od/socialdevelopment/a/typical-victim-of-bullying.html>
- [10] http://violencepreventionworks/cyber_bullying.page

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

BP Bakalářská práce

MŠMT Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

TZ Trestní zákon